

ÖSZTÖNZŐ LELKISÉG

Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából

А

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
13. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán, rektor

ÖSZTÖNZŐ LELKISÉG

Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára

∞

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen, 2019

Ösztönző lelkeség
Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából
Szerkesztők: *Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
13. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán, rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-15-9

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2019

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem.
Minden jog fenntartva

A borítón található textil-képről készített fotó címe „Egy fedél alatt”.
Készült 2008. október 10-én, a dr. Bodó Sára vezetésével lezajlott
intézményi spirituális csendesnapon, amelyen a Debreceni Református
Kollégium óvodájának munkatársi közössége vett részt.
Fotó: *Barcza János*

Technikai szerkesztő: *Szilágyiné Asztalos Éva*

Nyomdai kivitelezés: *Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen*
Felelős vezető: *Kapusi József*

Dr. Bodó Sára

TÖRTÉNETMONDÓ SZENTÍRÁSSAL

KUSTÁR ZOLTÁN:

Isten igazságosságáról – Kain és Ábel történetének fényében Adalékok az ószövetségi theodicea kérdésköréhez

I) Bevezetés

A legismertebb bibliai történetek sorsa gyakran az, hogy az értelmezés-történet folyamatának hatalmas hordaléka rakódik rájuk, ami alatt maga a szöveg szinte már alig jut szóhoz: szavait a hagyomány fényében értjük, a tradíció pedig eleve kijelöli értelmezésének a szűk kereteit. Különösen igaz ez akkor, ha a történet szokatlan vagy nehezen elfogadható teológiai vonásokat tükröz. Ilyenkor e vonásokat a hagyomány igyekszik a kánon egészének üzenetéhez igazítani, megfosztva a szöveget saját, egyedi jellemzőitől, illetve belevetítve olyan, nem szándékolt gondolatokat is, melyek a szövegnek – a bibliai hagyományozódás lezáródásáig – nem voltak sajátjai.¹

Kain és Ábel története ezek közé a történetek közé tartozik. Az első gyilkosság történetét szinte minden egyháztag ismeri, és alig van olyan gyermekbiblia vagy iskolai hittankönyv-sorozat, amelyben ne szerepelne. Ám az ismertség ennek a történetnek az esetében is ahhoz vezetett, hogy a hagyomány – a korabeli júdaista exegézistől az újszövetségi szerzők interpretációján át el egészen a modern kor kommentárjaiig – számos preconcepciót rakott le rá, melyek mögött a történet eredeti szándékát igen nehéz a bibliaolvasók számára felmutatni.

E rövid tanulmány most erre tesz kísérletet. A magyarázat során igyekszünk a hagyomány toldalékait leválasztani a szövegről, és felmutatni, hogy Kain története, a maga eredeti szándéka szerint, milyen gazdag adalékkal járul hozzá a bűn és a büntetés, az isteni kiválasztás vagy éppen elvettetés, s végső soron a theodicea ószövetségi értelmezéséhez.²

1 A kérdéshez lásd röviden KUSTÁR Zoltán: A tudományos írásmagyarázat szükségessége és módja, *Református Szemle* 109 (2016)/5, 477–482.

2 A theodicea fogalmához és biblika-teológiai vonatkozásaihoz a kérdés gazdag irodalmából lásd pl. SZABÓ Csaba: *Hit és szenvedés*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998., PÖHLMANN, Hörst Georg: A kétségbeesés falánál – a theodicea kérdése, *Lekipásztor* 73 (1998)/7-8, 242–245., LAATO, Antti – DE MOOR, Johannes C. (ed.): *Theodicy in the World of the Bible*, Leiden – Boston, Brill, 2003., KUSTÁR Zoltán: Az igazak szenvedésének oka és értelme – a

II) Kain és Ábel története – a hagyomány mögött

A történet szorosan kapcsolódik az előtte álló perikópához, Ádám és Éva történetéhez (1Móz 2–3). A Paradicsomból kiűzött ember a feleségével hált, az teherbe esett, majd fiúnak adott életet. Éva a gyermeknek a Kain nevet adja. A névmagyarázat egy eufórikus felkiáltás, az élet továbbadásának lehetőségétől megmámorosodott anya örvendezése: „Igen, sikerült: Isten segítségével, de embert teremtettem!” (vö. 1Móz 3,20).³ Hamarosan Éva újabb fiút szül, aki az Ábel nevet kapja. Baljóslatú név ez, ami azt jelenti: 'pára, lehelet; semmiség, múlandóság', és Ábel sorsának tragikus alakulását sejteti.

A fiúk felnőnek, s mindegyik foglalkozást választ magának. A fizikai munka nem Isten büntetése, hiszen már az Édenben is az volt az ember dolga, „hogy művelje és őrizze” a kertet (1Móz 2,15). A két testvérrel megkezdődik azonban a foglalkozások, illetve az ókori társadalmak két alapvető csoportjának elkülönülése: Ábel pásztor lesz, Kain pedig földműves.⁴

Hogy ez miért alakult így, nem mondja a szöveg. Lehettek volna mindketten földművesek vagy éppen pásztorok, de nem így történt. A két foglalkozás között az elbeszélő értékben nem tesz különbséget. A földművelésre használt 'bd ige ugyan azt jelenti, hogy 'szolgálni', ám a termőtalajjal összefüggésben nem hordoz negatív tartalmat: az őstörténetben a bibliai elbeszélő ugyanezzel az igével a földművelést egyenesen az emberi lét céljának, Istentől megszabott feladatának nevezi (1Móz 2,5; 3,23, lásd még 2Sám 9,10; Zak 13,5; Péld 12,11). A hivatások szétválását tehát a történet teljes természetességgel nyugtázza. Sőt, talán – éppen az értékítélet mellőzésével – ennél többet is akar mondani: Ahol két ember él, ott kétféle elképzelés, kétféle életút születik, s a kettő szükségszerűen elválik egymástól.⁵ Ilyenek vagyunk: képességeiben, vágyaiban, tetteiben, döntéseiben mindenki egyedi, s ezért mindenki

hagyományos bibliai bölcselkedés és Jób könyve alapján, *Lelkipásztor* 79 (2004)/3, 82–88., BUSTYA Dezső: A szenvedés a Szentírásban, *Református Szemle* 100 (2007)/3, 506–514., ESZENYEINÉ SZÉLES Mária: Istenfélelem – és mégis szenvedés? *Theologiai Szemle* Úf. 38 (1995)/3, 139–144.

3 Így ZIMMERLI, Walther: *Die Urgeschichte. 1Moz 1–11*, Zürich, Theologischer Verlag, (ZBK 1/1), 1991. 207., WESTERMANN, Claus: *Genesis. Kapitel 1–11*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 1974. (BKAT 1/1), 395. A *qajin* szó jelentése valójában 'lándzsa' (vö. 2Sám 21,16), és személynévként a korai arab nyelvből is ismert, lásd VON RAD, Gerhard: *Das erste Buch Mose. Genesis*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1976. (ATD 2/4), 75. Az elbeszélő itt most a szót a héber *qnh* 'megvásárolni; megszerezni' igéből vezeti le, ami Isten teremtoi aktusát is jelölheti, lásd 1Móz 14,19,22; 5Móz 32,6; Zsolt 78,54; 139,13; Péld 8,22.

4 TÓTH Kálmán: Mózes első könyve (Genesis), in: [szerk. nélkül]: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata, I. kötet*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995. 144.

5 Hasonlóan WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 399–400.

más. E mögé nem lehet visszakérdezni, ezért nem lehet, legalábbis értelmetlen Istent felelősségre vonni: ez teremtettségünk és relatív szabadságunk szerves és természetes folyománya ebben a világban.

Egy bizonyos idő után mindkét testvér áldozatot mutat be Istennek (3. vers). Az eltelt idő hosszát a szöveg nem árulja el: nyilván legalább annyi, amennyi munkájuk első gyümölcsének a beéréséhez kellett. Hiszen az áldozatot mindkét fiú kétkezi munkája első hozamából mutatja be: Kain a föld terméséből, Ábel pedig nyájának elléséből. Bár ezt a történet nem állítja, nyilván az az elképzelés, hogy a fiúk, már csak eltérő foglalkozásuk miatt is, külön laknak, s így az áldozatot is külön-külön mutatják be; a család meghasonlására vagy a két fiú között valamiféle korábbi, lappangó konfliktus feltételezésére⁶ a szöveg nem szolgáltat alapot.

Az elbeszélőt az áldozatbemutatás kultikus részletei nem érdeklik. Tömören fogalmaz, és mindkét fiú esetében az áldozatra ugyanazt az általános, gyűjtőfogalomnak tekinthető *minchá*^h 'ajándék, adó; áldozat' szót használja a precízebb papi szakkifejezések helyett. Nyilván szándékos ez a „gondatlanság”: az elbeszélő ezzel is azt jelzi, hogy a két áldozat között nem volt jellegében, minőségében különbség. Mindketten abból áldoztak, amit Istentől kaptak, s amiért hálásak lehettek, az elsősültek, illetve az első termés bemutatására vonatkozó előírások szerint (vö. 2Móz 34,19, illetve 23,19).⁷ Annak, hogy a későbbi előírások csak az állatáldozatot tekintették önállóan is érvényesnek, a történetben nincs nyoma. Téves tehát az a magyarázat, amely Kaint fukarsággal vádolja, vagy valamiféle kultikus mulasztást próbál a „nyakába varrni”.⁸

Eddig tehát minden szép és idilli. Ám a 4–5. versekkel érthetetlen fordulathoz érünk. Isten ugyanis Ábel áldozatára „rátekintett”, azaz azt kegyesen fogadta, ám Kain áldozatára „nem tekintett rá”.

Honnan értesült Kain és Ábel áldozatuk fogadtatásáról? Az ókori Közel-Keleten a papok különböző technikákat fejlesztettek ki, amik segítségével kiolvasták, hogy az istenség kegyesen fogadta-e az áldozatot. Ezek közül az egyik *ómen* az oltár tüzeinek füstje volt: ha az felfelé száll, egyenesen az ég felé, akkor Isten elfogadta azt, de ha nem, akkor elutasította. Ezt a szokást a rabbinikus írásmagyarázat is ismeri, s e szakaszt is így magyarázza; ezt a magyarázatot aztán a keresztyén hagyomány is átveszi, szóban vagy a bibliai

6 Így VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 75–76.

7 ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 210., WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 401.

8 Így nyomatékkal pl. VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 76.

illusztrációkban máig is makacsul tovább örökítve azt.⁹ Ám itt erről aligha lehetett szó, hiszen ezt a szokást maga az Ószövetség sehol sem dokumentálja. A „rátekintést”, illetve annak hiányát tehát nyilván életük további alakulásában, az áldás és a siker mértékéből olvasták ki maguknak.¹⁰ Kaint nem áldotta meg Isten, vagy nem annyival, mint Ábelt, vagy, még inkább, sorsa alakulásának fényében Kain magát Ábelhez képest hátravetettnek, mellőzöttnek, elhanyagoltnak, kevésbé szeretettnek látta. Kaint irigység fogta el: Isten nagyobbnak látott áldását irigyelte Ábeltől, de egyben Isten nagyobbnak látott szeretete is féltékenységgel tölthette el.¹¹

Miért történt ez így? Azt a magyarázatot, miszerint Istennek jobban tetszett volna a véresáldozat, mint a növényi, fentebb már elutasítottuk. Vagy Kain lelkületében lett volna a hiba? Ő eleve romlott, gonosz volt, ahogy az 1Jn 3,12 állítja? Vagy ő számításból, azaz nem hitből áldozott, Ábel pedig önzetlenül, azaz igaz hittel és bizalommal, ahogy azt a Zsid 11,4 feltételezi? Egyikre sem utal semmi a szövegben.¹² Vegyük ehhez még hozzá azt is, hogy Isten a történet folytatásában sem próbálja meg sehol a döntését megmagyarázni – még akkor sem, amikor észreveszi Kain megbántottságát és egyre gyülemlő haragját, s amikor emiatt szóba áll vele.

Azt is világosan látnunk kell, hogy az áldozat el nem fogadása, illetve a kevesebbnek ítélt áldás nem jelenti Kain elutasítását. Hogy ez valóban így van, világosan mutatja a folytatás: mint egy szerető apa a megbántódott, durcás fiának,¹³ Isten utánanyúl Kainnak (vö. Lk 15,11kk idősebb testvérét), aki hiába horgasztotta le a fejét, elutasítva ezzel a további kommunikációt Istennel és testvérével is (5b. vers). Súlyos a helyzet: Kain sem Isten döntését, sem Ábelt nem hajlandó tovább elfogadni, és nem hajlandó hagyni meggyőzni magát. Isten azonban ennek ellenére is megszólítja őt (6. vers). Szavaiban nincs semmi vád, csak jó szándékú figyelmeztetés, ami egy lehetséges, de még el nem követett bűntől akarja őt még időben eltéríteni.¹⁴ Ez a dühöt és megbántottságot áttörni igyekvő intelem a szeretet és a jó szándék jele: annak bizonyí-

9 Így a kommentárirók közül is pl. VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 76., ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 211.

10 WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 403., TÓTH, *Genezis*, 144.

11 Lásd ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 212.

12 WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 403–404.433–434, az utóbbi helyen rövid kutatástörténeti áttekintéssel bizonyítva, hogy e két újszövetségi igehelyen a korabeli zsidó írásmagyarázók felfogásának kritikátlan átvételéről van szó. Ugyanígy RÓZSA Huba: *A Genezis könyve. I. kötet: A bibliai őstörténet (Gen 1–11)*, Budapest, Szent István Társulat, 2011. 178.

13 Így VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 76.

14 ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 213.

téka, hogy Isten nem önkényből vagy szeretetlenségből juttatott kevesebbet Kainnak. Ő ugyanúgy viszonyul hozzá, mint az áldozat előtt – ahogy a szavai is majd világosan mutatni fogják.

A 7. vers értelme attól függ, hogy a tárgy nélkül álló *szé't* 'felemelés, elhordozás' szót hogyan értelmezzük. Azt, hogy a szó itt a *nsz' úwón* = 'eltörölni a bűnt' kifejezés rövidült alakja lenne, s így itt Isten feltételhez kötött bűnbocsánatát ígérné Kainnak, kizárhatjuk, hiszen, amint láttuk, a történet idáig nem vádolta Kaint még semmivel. Az sem valószínű, hogy az ige tárgya maga Kain lenne, „akkor elfogadást nyersz” értelemben, hiszen itt már maga a dialógus kezdeményezése feltételezi az elfogadottságot.¹⁵ A *szé't* szó ezért itt csakis a „leejtett”, azaz lehorgasztott arcra vonatkozhat: ezt lehet, illetve kell Kainnak ismét felemelnie. „Ha jót cselekszel, – mondja eszerint Isten, – akkor emelt fővel járhatsz”.¹⁶ Akkor nincs okod a haragra, az irigységre. Fogadd el önmagad helyzetét; fogadd el Istent és a másik embert olyannak, amilyen. Ha jót cselekszel, akkor sem kell dühöt és haragot érezned, ha a másik ember sikeresebb és eredményesebb nálad. Mert a jóság, a jó cselekvése az ember legnagyobb értéke, nagyságának egyetlen igazi mércéje.

„De ha nem jót cselekszel, akkor – figyelmezteti Isten Kaint – szabad utat engedsz az ajtó előtt heverésző bűnnek.” (7b. vers) A *rbc* igét gyakran értelmezik úgy, mint a prédára leselkedő ragadozó feszült várakozását ('rád leselkedik').¹⁷ Csakhogy ez az ige sehol nem áll ebben a jelentésben; sokkal inkább a gondtalan heverészést, a jóllakott állatok lustálkodását fejezi ki – leggyakrabban a delelő növényevők, de adott helyzetben a ragadozók esetében is (vö. 1Móz 49,9.14; Ézs 11,6–7; 13,21; 14,30; 17,2; Ez 19,2). Azaz, figyelmezteti Kaint Isten, ha nem teszel jót, a bűn szemtelenül heverszik szíved ajtaja előtt, mert tudja, hogy tőled nem kell félnie; s te is, mert azt hiszed, nem kell tartanod tőle, figyelmetlenül ajtót nyitsz neki. Örök, nagy igazságot mond itt ki Isten: A bűn ellentéte nem a semmittevés, a bűn mellőzése, hanem a jó cselekvése. A bűn elkerülése nem passzív módon, hanem csakis a jó aktív cselekvésével valósulhat meg.

15 CLIFFORD, Richard J. – MURPHY, Roland E.: Teremtés könyve, in: BROWN, Raymond E. – FITZMYER, Joseph A. – MURPHY, Roland E. (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár. I. kötet: Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2002, 56.

16 Így VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 76., WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 407., RÓZSA, *Genezis*, 179.

17 Így pl. VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 77, valamint TÓTH, *Genezis*, 144, az 1Pt 5,8-ra is utalva itt.

A bűn megszemélyesítése aztán tovább folytatódik. A bűn „vágyódik rád” – mondja Isten Kainnak. Érdekes, hogy a héberben itt ugyanaz a *t'súqá^h* 'vágyakozás' szó szerepel, mint az 1Móz 3,16-ban az asszony büntetésében. Ott azt mondta Isten Évának: „*Vágyakozni fogsz férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad*”. Ahogy az egykori csábítóján uralkodnia kellett a férfinak a nő minden epekedése ellenére is, ugyanúgy kell most a saját szíve előtt heverésző bűn vágyakozása felett is uralkodnia.

Ám ismerjük a történet folytatását: Hiába volt Isten jó szándékú figyelemzése, Kain kicsalta Ábelt a mezőre, ott rátámadt és végzett vele (8. vers). Megtörtént az első gyilkosság az emberiség történetében. Nem meglepő, hogy milyen hamar? Az első ember, aki az Édenen kívül fogant, aki már a megromlott emberi természetbe született bele, első felindulásában végez a testvérével! Az az Isten, aki Ádámot és Évát vétkek miatt jogosan sújthatta volna halálra (vö. 1Móz 2,17), irgalmából és szeretetéből lemond az emberölésről – míg az ember, akinek (az 1Móz 9,6 rendelkezéséig) erre semmiféle felhatalmazása sincsen, irigy indulatában az első adandó alkalommal emberölést követ el.

Isten büntetése rettenetes; rettenetesebb, mint az első emberpár büntetése volt.¹⁸ Hiszen Ádámnak és Évának is fizetnie kellett a vétkéért, s miattuk Isten megátkozta a kígyót (1Móz 3,14) és a termőföldet is (1Móz 3,17) – ám magát az embert akkor még nem érte az átok. Itt azonban Isten már kimondja, mint akinél betelt a pohár: „*Most azonban légy [te is] átkozott!*” (11. vers).¹⁹ Ádám büntetése az volt, hogy fáradtságos verejtékkel szerezze meg a kenyerét, de a termőföld mégiscsak eltartja őt. Itt azonban Kaint elűzi Isten a termőföldről, mert a föld a gyilkosnak nem hajlandó szolgálni, nem hajlandó neki többé a terméséből adni.²⁰ A földműves, aki azért gyilkolt, mert elégedetlen volt Isten áldásával, most azt is elveszíti, amiye eddig volt. Földönfutóvá válik, a letelepült élet lehetőségétől megfosztja őt az Isten. Az ókori földműves ember perspektívája ez: a termékeny szántóföldek helyett a félsivatagos pusztákban kóborolni – számára a legnagyobb büntetés, amit csak elképzelni lehet.²¹

A történet akár itt véget is érhetne. Isten szembesítette a bűnöst a tettével, kiszabta a megérdemelt büntetést, amit az összetörve, döbbenten vesz tudo-

18 VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 78.

19 ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 219–220.

20 WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 417.

21 VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 78. Tudjuk, hogy Kain története eredetileg a kénita félnomád törzs, a Júdatól délnyugatra elterülő pusztaság lakóinak eredet-mondája lehetett; ám az őstörténet szerkesztője életmódjukban az örök emberi sorsot látta meg: *amilyen a kóborló kénita a zsidó földműves szemében*, olyan Isten színe előtt valójában minden ember.

másul – győzött az igazság, a gonosz elnyerte méltó büntetését. Ám egy bibliai történet, amely az emberi bűnről és Istenről beszél, nem végződhet így. Mert Isten és Kain párbeszéde a kegyelem szavával ér véget. „Nem úgy!” – kezdi zárszavát Isten.²² Éles szembeállítást, tiltakozást fejez ki ez a szókapcsolat. Igen, szinte sietve szólal meg, hogy megnyugtassa Kaint: „Ne félj, veled ez nem történhet meg!” Az előbb még Ábelért haragvó Isten most Kainért aggódik. Mint a verekedő gyermekeire néző édesanya, aki nem tudja kevésbé szeretni a rosszabbik gyermekét. Isten egy védő jelet helyez Kainra – a szerző nyilván egy tetoválásra vagy valamilyen bőrfestésre gondol, egy ahhoz hasonló jelre, amivel az arabiai törzsek jelölték meg magukat, hogy mindenki láthassa: „Nem magányos vándor vagyok, hanem egy törzs tagja. Aki engem bánt, egész törzsem bosszújával kell, hogy szembenézzen.” Kain bélyege tehát nem szégyenbélyeg, ahogy azt a köznyelv gyakran értelmezi. Nem, ez az oltalom, a védettség, az Istenhez tartozás jele (vö. Ézs 44,5).²³

Aki visszaemlékszik az első emberpár történetére, azt nem lepi meg ez a befejezés.²⁴ Hiszen bűnük miatt Ádámot és Évát is megbüntette Isten, és kiűzte őket az Éden kertjéből. De a meztelenségét szégyenlő embert végül maga Isten öltözteti fügefalevelek helyett tartós bőrruhába (1Móz 3,21). Elfogadta a bűn és büntetése által teremtett új helyzetet, és segítette az embernek, hogy ebben a helyzetben tovább tudjon élni. Ugyanez történik most itt Kainnal is. Isten megbünteti a gyilkosságot, de a bűnöst a büntetesként kirótt helyzetben sem hagyja magára, hanem oltalmazóként mellette áll. Így áll majd Ábráhámmal, Izráel kiválasztásával, s végül Jézus Krisztus kereszthalálával mellénk, hogy visszavezesse magához az emberiséget. S amíg mi nem akartunk a testvérünk őrzője lenni, ő jó pásztorként eljött közénk, hogy életét adja az övéiért (vö. Jn 10,11kk).

Így Wellhausent és Gunkelt követve pl. ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 226–230., VON RAD, *Das erste Buch Mose*, 78–79. (A kérdés kutatástörténeti áttekintéséhez lásd WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 385–388.)

22 A héber szövegben szereplő *lákén* 'ezért' kötőszó helyén a Septuaginta az *úch hütosz* szavakat hozza, ami a héber *ló' kén* 'Nem úgy (ám/lesz)!' fordítása, lásd a BHS-t, hasonlóan pl. ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 224.

23 A tetováláshoz mint egy törzs vagy csoport közös jelzéséhez az Ószövetségben lásd pl. 1Kir 20,41; Zak 13,6; Ez 9,4, de hasonlóan a Jel 7,3–4 is.

24 A két történetnek ehhez és további párhuzamaihoz lásd RÓZSA, *Genesis*, 172.

III) Isten igazságosságának kérdése

A fentiek alapján azt kell megállapítanunk, hogy az elbeszélés Kain és Ábel sorsának elágazását teljesen természetesnek tekinti. Megmásíthatatlan tényként fogadja el, hogy mi, emberek nem vagyunk egyformák, ezért a sorsunk is szükségszerűen másképpen alakul.²⁵ Az egyik ember pásztor lesz, a másik földműves, és ezzel a döntésükkel elindul egy-egy életút, amely eltérő nehézségekkel van kikövezve, és eltérő jellegű és mértékű eredményekre vezet. Mert minden ember egyedi és megismételhetetlen. Az Istentől kapott relatív szabadságunkból adódóan döntéseink, eltérő testi és lelki alkatunk, külső körülményeink, természeti környezetünk és talentumaink okán mindannyiunknak másként alakul az élete. Én más vagyok, mint te, te pedig más vagy, mint ő, mert én – én vagyok, te – te, ő pedig ő. Hogy miért? E mögé a történet nem kérdez vissza, és ezzel áttételesen nekünk is azt ajánlja, hogy ne tegyük.²⁶ Legfeljebb Isten szuverén döntéséig juthatunk vissza: az egyik áldozatra – akkor és ott – rátekintett, a másikra nem, mert megteheti: „kegyelmezek, akinek kegyelmezek, és irgalmazok, akinek irgalmazok” (2Móz 33,19 és máshol).²⁷ E döntéséhez nem Kain és Ábel eltérő magatartása, etikai döntései, bűnös vagy igaz természete, hite vagy hitetlensége vezetett: Kain sorsának ezt a fontos mozzanatát nem tettei, jelleme vagy hite határozta meg. Ami történt, tőle függetlenül és végső soron „ok nélkül” történt, akárcsak Jóbbal (vö. Jób 2,3). Kain az áldozatbemutató, illetve Isten intelme előtt még semmiben sem vétkezett.²⁸ Ám ami történt, nem is Isten szeretetének eltérő mértékéből adódott, és semmiképpen sem jelentette Kain elvetését. Isten világosan jelét adta annak, hogy ő ennek a fejleménynek ellenére is a korábbi kapcsolat töretlen folytatását szeretné, s ezért kész is volt kezdeményezőleg fellépni. Az Isten–ember kapcsolatot nem Isten, hanem Kain szakította meg.

Miért? Mert az Édenből kiűzött ember a sorsa egyedi jellegét értékítélettel kapcsolja össze. Adottságait, a neki kijutott áldást összehasonlítja a másik emberével, és megszületik az irigység a szívében (vö. Jak 1,14–15).²⁹ Irigyleti az áldást, irigyleti az evilági mérce szerint nagyobb sikert és gazdagságot, és irigyleti – végső soron – Isten szeretetét a másinak juttatott áldás mögött. Ezért haragszik Istenre és felebarátjára egyszerre, és szakítja meg ezért mind-

25 Így WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 403–405.

26 Így ismét WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 405.

27 CLIFFORD–MURPHY, *Teremtés könyve*, 56.

28 Lásd WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11*, 434., BRUEGGEMANN, Walter: *Genesis*, Atlanta, John Knox Press, (Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching 1), 1982. 56., RÓZSA, *Genezis*, 178.

29 RÓZSA, *Genezis*, 178.

kettővel egyszerre a kapcsolatát. Isten álláspontját – a példázatbeli szőlősgazda szavait parafrázálva – ebben a két kérdésben foglalhatjuk össze: „*Hát nem tehetek azt a javaimmal, amit akarok? Vagy azért vagy irigy, mert én jó vagyok hozzá?*” (Mt 20,15)

Mivel mások vagyunk, egymásétól eltérően alakul az életünk. Márpedig, ahol két ember él, az egyik távolabbnak érezheti magát Isten szeretetétől, mint a másik.³⁰ Ez az alaphelyzet, a megmásíthatatlan tény és körülmény, ami e történet szerint nem etikai döntéseink következményeként áll elő.³¹ A történet nagy kérdése tehát nem az: „Miért alakul másképp az emberek élete? Igazságos-e az Isten az emberekkel?” Létünk igazi nagy kérdése az elbeszélés szerint sokkal inkább így hangzik: „Mit tegyen az, aki másokhoz képest mellőzöttnek, hátrátételt szenvedőnek érzi magát?” A válasz világos és egyszerű: az irigység és az elvakult düh sebezhetővé tesz, és utat nyit a bűnnek az életünkben. Ezért az embernek el kell fogadnia a sorsát Istentől, felemelt fővel folytatni útját, nyitottan Isten és a másik ember felé, és akkor a bűn hiába epekedik utánunk, mert mi uralkodhatunk rajta.

Kain és Ábel története tehát az Ószövetségnek a theodiceáról szóló tanításához fontos adalékokkal szolgál. Sajátos hozzájárulása e diskurzushoz az, hogy az eltérő emberi sorsokat nem az isteni jutalmazás és büntetés kategóriáiban értelmezi. Az emberi jótett vagy bűn nem az eltérő sorsok előzménye vagy kiváltó oka, hanem a sorsunk – tőlünk független – fordulataira adott helyes vagy helytelen reakcióink következménye. Az ok, amiért eltérően alakul az életünk, részben egyediségünkben keresendő, részben pedig el van rejtve Isten szuverén döntésében. Az első lépés tőlünk független, az összes többi lépés egyedül rajtunk áll. A végső kérdés tehát nem az, miért történnek a dolgok úgy, ahogy történnek, hanem az: mit kezd az Istentől készen kapott helyzetével az ember. Dacosan fellép ellene, romlást hozva ezzel a társára és átkot saját magára – vagy elfogadja, és akkor emelt fővel nézhet továbbra is Isten és a testvére szemébe. E döntésében egyrészt szerető atyaként Isten áll mellette intő, buzdító szavával – másrészt a bűn ólalkodik ott körülötte, az alkalmat várva, hogy besurranhasson a szív tisztaságának nyitva felejtett ajtaján.

30 Így a szakaszhoz ZIMMERLI, *Urgeschichte*, 212., 231–232.

31 BRUEGGEMANN, Genesis, 56, helyesen látja, hogy a történet alaphelyzete ez. Ám abban már nem tudom követni őt a magyarázatában, miszerint Isten önkénye lenne az egész konfliktus alapja, aki jobban tette volna, ha nem avatkozik bele a család életébe, lásd i. m., 57. és 61. oldal. Ez a legfeljebb a modern olvasó, de semmiképpen sem az ókori elbeszélő értékítélete.

Kain és Ábel története – egy gyakran félreértett történet, melyet éppen Isten kényszeredett mentetegetése miatt terhel annyi belemagyarázás. Akárcsak a barátok Jób történetében, keressük, kutatjuk Kain vétkét, felelősségét, hogy „tisztára moshassuk” Istent – a nekünk nem tetsző, a megfizetés-tan sémájába bele nem kényszeríthető döntése miatt. Pedig e történet több és szebb ennél. Ez egy valódi „theodicea-történet”, akárcsak Jób története maga. A Jób-történet párja, mondhatnánk, ellen-története ez. Jób a sorsukat elfogadók, s így igaznak megmaradók példája – Kain pedig a sorsa miatt Istennel és testvérével szakító ember. Jób a próbát kiálló Kain – Kain pedig a próbában elbukott Jób.

Ám a történet bizonyossága szerint a Kain-sorsú ember sem marad egyedül a bukásában. Igen, Jézus Krisztusban örök segítséget kaptunk, hogy jól döntsünk, hogy rossz döntéseink terhét elviseljük, s hogy mindig kapjunk lehetőséget újra a jó mellett dönteni. Krisztussal Kainból Jóbbá lehet az ember. Krisztussal jobbá lehet az irigységre hajló, a sorsa ellen lázongó ember...